

Wojciech Góralski

"Il matrimonio canonico in Italia", a cura di Ernesto Cappellini, Brescia 1984 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 32/1-2, 271-276

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Il matrimonio canonico in Italia; a cura di Ernesto Cappellini,
Queriniana, Brescia 1984, s. 324.**

Pod redakcją znanego autora E. Cappellini ukazała się godna odnotowania praca zbiorowa na temat małżeństwa. Tytuł dzieła — *Małżeństwo kanoniczne w Italii* nie jest w pełni adekwatny w stosunku do jego treści. Odnosi się ona bowiem do małżeństwa kanonicznego w ogóle; tylko jeden z rozdziałów poświęcony jest małżeństwu kanonicznemu w Italii, w innym zaś mówi się m. in. o organizacji sądownictwa kościelnego w Italii.

Redaktor pracy wskazuje we wstępie (s. 5—6) jej adresatów: duchowieństwo włoskie oraz studentów teologii, szczególnie tych, którzy przygotowują się do kapłaństwa. Zwraca uwagę na interdyscyplinarny charakter dzieła, w którym uwzględnia się aspekt kanonistyczny, dogmatyczny, liturgiczny, duszpasterski i konkordatowy (w odniesieniu do konkordatu Stolicy Apostolskiej zawartego z Italiją). Brak rozdziału o charakterze biblijnym Cappellini usprawiedliwia określoną objętością całości, zaprogramowaną w planie redakcyjnym. Zastrzega się, iż autorzy rozdziałów poświęconych różnym dyscyplinom piszą językiem właściwym każdej z nich. Podkreśla, iż w przygotowaniu opracowania zwrócono uwagę na pewność przekazywanej nauki oraz na jasność wykładu. Wyraża wreszcie podziękowanie współautorom książki.

Na podstawową zawartość pracy składa się 10 rozdziałów.

Rozdział I — *Małżeństwo chrześcijańskie pomiędzy wiarą i prawem: wytyczne dla teologii* (s. 7—42), został napisany przez E. Ruffini. Autor omawia w nim następujące zagadnienia: małżeństwo chrześcijańskie w zgodności pomiędzy wiarą i kulturą, małżeństwo chrześcijańskie w napięciu pomiędzy prawem i wiarą, prowokacja świata i odpowiedź wiary w teologii współczesnej, linie parametryczne dla teologii małżeństwa (teologia biblijna, teologia systematyczna), teologia i małżeństwo w nowym KPK.

Rozdział II — *Natura małżeństwa kanonicznego i przygotowanie do niego* (s. 43—89), którego autorem jest S. Ardito, zawiera w pierwszym rzędzie analizę definicji małżeństwa przytoczonej w kan. 1055 KPK. Mówi się więc kolejno o następujących elementach: istota i cele małżeństwa, małżeństwo instytucją prawa naturalnego, kontrakt, nierozdzielność kontraktu i sakramentu u chrześcijan. Następnie autor omawia przymioty małżeństwa (jedność, nierozzerwalność), istotne wymogi ważnego małżeństwa, kompetencję Kościoła nad małżeństwem, ochronę prawną małżeństwa, rodzaje małżeństwa, przygotowanie kanoniczne do małżeństwa.

W rozdziale III — *Przeszkody małżeńskie w ogólności i szczególności* (s. 91—114) E. Cappellini referuje kanony 1073—1094, zawarte w dwóch odnośnych rozdziałach kodeksowych. Komentarz jest krótki i zwięzły. Wypowiadając się na temat przeszkody pokrewieństwa prawnego autor stwierdza, iż zachodzi ona m.in. pomiędzy adoptującym a rodzeństwem adoptowanego oraz pomiędzy adoptowanym oraz rodzeństwem adoptującego (s. 114). Trudno zgodzić się z taką opinią (zob. kan. 1094).

Rozdział IV — *Małżeństwa mieszane* (s. 115—121) zawiera bardzo zwięzłe zreferowanie odnośnego rozdziału kodeksowego (kan. 1124—1129).

Autorem rozdziału V — *Zgoda małżeńska oraz uważnienie małżeństwa zwyczajne i w związku* (s. 123—145) — jest M. F. Pompèdda, audytor Roty Rzymskiej, autor wielu interesujących wyroków a także publikacji z prawa małżeńskiego. Ze zrozumiałych względów uwagę czytelnika skupia przede wszystkim pierwsza część rozdziału, poświęcona zgodzie małżeńskiej (kan. 1095—1107). Konstrukcja tej części rozdziału jest następująca: wprowadzenie (kan. 1055 i 1057), pojęcie generalne dotyczące zgody, niezdolność do wyrażenia zgody (brak używania rozumu, poważny brak rozeznania oceniającego, niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich), brak zgody (przymus fizyczny, ignorancja dotycząca natury małżeństwa, symulacja), wady zgody (błąd co do osoby lub przymiotu osoby, podstępne wprowadzenie w błąd, przymus i bojaźń), zgoda warunkowa, sposoby wyrażania zgody. Tak więc autor wyróżnił wyraźnie cztery grupy tytułów nieważności małżeństwa w odniesieniu do zgody: 1) niezdolność do wyrażenia zgody; 2) brak zgody 3) wady zgody; 4) zgoda warunkowa.

Niezdolność do wyrażenia zgody małżeńskiej, objęta dyspozycją kan. 1095, nn. 1, 2, 3, polega, zdaniem autora, najpierw na braku wewnętrznym w stosunku do samej zgody jako aktu psychologicznego, co weryfikuje się w przypadku bądź braku wystarczającego używania rozumu (kan. 1095, n. 1), bądź też poważnego braku rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 2). Następnie, wspomniana niezdolność polega również na braku przedmiotu zgody małżeńskiej w jej przekazywaniu, co zachodzi przy niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095, n. 3).

Pompèdda referuje kolejno każdy z numerów kan. 1095. Gdy chodzi o n. 1, dotyczy braku wystarczającego używania rozumu, autor zaznacza, iż w grę wchodzi tutaj choroba umysłowa lub poważne zaburzenie psychiczne, dotyczące bądź elementu intelektualnego, bądź woli wnego. Osoba dotknięta wspomnianym brakiem nie musi być całkowicie pozbawiona używania rozumu. W niektórych przypadkach trudno jest, podkreśla autor, ów brak stwierdzić, toteż w sytuacjach wątpliwych proboszcz lub ordynariusz miejsca winien wymagać od nupturienta opinii biegłego, podobnie jak sędzia kościelny, jeśli chodzi o proces dotyczący stwierdzenia nieważności.

Poważny brak rozeznania oceniającego, ujęty w n. 2 kanonu stawia pośrednio nupturientowi pozytywny wymóg posiadania odpowiedniego rozeznania w odniesieniu do tego, co wnosi do życia małżeństwo i jakie nakłada istotne obowiązki. Wymaga się więc przede wszystkim, podkreśla Pompedda, świadomości krytycznej u podmiotu związanej z dojrzałością sądu, proporcjonalną do obowiązków małżeńskich. Nie jest wymagane natomiast rozeznanie co do pełnej rzeczywistości małżeńskiej we wszystkich jej aspektach: etycznym, prawnym, społecznym, ekonomicznym, religijnym. Wystarczy owo minimum rozeznania praw — obowiązków istotnych, co czyni nupturientów świadomymi — przynajmniej globalnie i ogólnie — zadań, które podejmują. Nie chodzi przy tym o rozeznanie abstrakcyjne, lecz konkretne, związane z oceną małżeństwa i jego konsekwencjami.

Poza ową świadomością krytyczną, innym elementem dojrzałości psychicznej, niezbędnym dla rozeznania oceniającego jest wolność wyboru (wolność wewnętrzna), inaczej wolność psychologiczna. Tego rodzaju wolność przynosi pewną obojętność wobec różnych wyborów ze strony woli, ale jednocześnie zakłada jej zdolność do podjęcia decyzji.

Aby małżeństwo było nieważne, należy stwierdzić poważny brak rozeznania oceniającego. Prawodawca nie mógł tutaj żądać więcej niż owo minimum konieczne i wystarczające owego rozeznania. Nie może ono przy tym ograniczać się do sfery *ius in corpus*, ale winno objąć także dobro wspólnoty życia, nakładającej określone prawa-obowiązki.

Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, o której traktuje się w n. 3 kanonu, dotyczy — zauważa autor — zgody nie samej w sobie, tj. jako aktu psychologicznego pochodzącego od władz rozumnych podmiotu, ale zgody odniesionej do jej przedmiotu, tj. do istotnych obowiązków małżeńskich.

Doniosłe byłoby ustalenie, stwierdza dalej Pompedda, co jest istotą małżeństwa, od której pochodzi określenie obowiązków, o których mówi kanon. Obowiązki te wszakże nie mogą być inne, jak te, które są zawarte w przedmiocie umowy małżeńskiej, którym jest ustanowienie przez strony wspólnoty całego życia, skierowanej — z natury swojej — ku dobru małżonków oraz ku zrodzeniu i wychowaniu potomstwa.

Trzeba koniecznie zauważyć, nadmienienia następnie autor rozdziału, iż także ci, którzy nie posiadają wystarczającego używania rozumu lub przejawiają poważny brak rozeznania oceniającego — nie są zdolni do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich.

Jakkolwiek zarówno w nauce, jak i w jurysprudencji używa się zamiennie terminów *incapacitas assumendi* oraz *incapacitas adimplendi*, to jednak trzeba wiedzieć, zaznacza Pompedda, iż pierwszy termin, wybrany właśnie przez prawodawcę, lepiej podkreśla, że ważność lub nieważność małżeństwa pochodzi od zdolności — istniejącej lub nie — w momencie wyrażania zgody małżeńskiej (s. 129—130).

Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich winna

pochodzić z przyczyn natury psychicznej. Chodzi więc o anomalie w psychice nupturienta, który może przejawiać zarówno wystarczające używanie rozumu, jak i odpowiednie rozeznanie oceniające, lecz jest niezdolny do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wskutek patologii osobowości. Patologia ta polega na niezdolności do nawiązania relacji międzypersonalnych. W grę mogą tu wchodzić poważne dewiacje seksualne (homoseksualizm, nimfomania, transseksualizm itp.), jak również patologie leżące poza sferą seksualną. Wszelki jednak przejaw niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich nie może być utożsamiony, podkreśla autor, ze zwykłymi trudnościami w wypełnianiu tych obowiązków. Jedynie skrajna trudność w tym względzie powinna być oceniona jako prawdziwa niezdolność. Konkretne wskazanie przejawów takiej niezdolności będzie pochodzić z nauki KPK, nauczania Kościoła, tradycji kanonistycznej oraz zdrowej antropologii chrześcijańskiej.

Do braku zgody — jako drugiej grupy tytułów nieważności — Pompedda zalicza: przymus fizyczny, ignorancję dotyczącą natury małżeństwa (kan. 1096 i 1099) oraz symulację. Zwięźle omawia te zagadnienia. Gdy chodzi o tzw. symulację częściową (kan. 1101 § 2), dotyczącą wykluczenia istotnego elementu małżeństwa, autor stwierdza, iż może tu chodzić bądź o sferę dobra małżonków (wspólnoty życia), bądź dobra potomstwa.

Wady zgody małżeńskiej występują wówczas, gdy podmiot dochodzi do aktu woli zawarcia małżeństwa w sposób nienormalny, zdeterminowany okolicznościami. Okolicznościami tymi mogą być: błąd co do osoby lub przynioty osoby zamierzonego wprost i zasadniczego (kan. 1097 § 1—2), podstępne wprowadzenie w błąd (kan. 1098), przymus i bojaźń (kan. 1103). Do każdego z tych tytułów nieważności czytelnik znajduje zwięzły komentarz.

Zgoda warunkowa (kan. 1102 § 1—3) — to ostatnia postać możliwości nieważności małżeństwa, również zwięźle omówiona przez autora.

Rozważania zawarte w pierwszej części rozdziału kończy wskazanie sposobów wyrażania zgody (kan. 1104—1106).

W drugiej części referowanego rozdziału Pompedda omawia krótko uważnienie zwykle (kan. 1156—1160) oraz uważnienie w związku (kan. 1161—1165).

Rozdział VI dzieła — *Forma zawarcia małżeństwa* (s. 147—158), zawiera omówienie przez M. Marchesi następujących zagadnień: krótki rys historyczny, forma kanoniczna zwyczajna (świadek urzędowy — duchowny i osoba świecka, świadkowie zwykli) forma kanoniczna nadzwyczajna, obowiązywalność formy, miejsce zawarcia małżeństwa, forma liturgiczna, adnotacje o zawarciu małżeństwa, małżeństwo tzw. konkordatowe. Gdy chodzi o to ostatnie, autor nawiązuje do art. 8 uzgodnień co do konkordatu Stolicy Apostolskiej z Italią z dnia 18 lutego 1984 r. W myśl tego aktu prawnego katolicy włoscy mogą za-

wierać małżeństwa kanoniczne, które mają jednocześnie znaczenie cywilne, pod warunkiem, iż świadek urzędowy odczyta stronom także odnośne artykuły (143, 144 i 147) włoskiego kodeksu cywilnego dotyczące praw i obowiązków małżonków oraz prześle w ciągu 5 dni od zawarcia związku małżeńskiego akt jego zawarcia do urzędu stanu cywilnego.

W tym samym rozdziale Marchesi omawia następnie zagadnienie ślubu tajnego (kan. 1130—1133) oraz skutków małżeństwa (kan. 1134—1140). Wydaje się, że część ta tkwi dość sztucznie w strukturze rozdziału poświęconego formie zawarcia małżeństwa.

W rozdziale VII — *Małżeństwo kanoniczne w Italii dzisiaj* (s. 159—193) G. Dalla Torre, referuje kolejno trzy następujące zagadnienia: małżeństwo kanoniczne a małżeństwo cywilne w historii, podobieństwa i różnice pomiędzy małżeństwem kanonicznym i małżeństwem cywilnym, małżeństwo tzw. konkordatowe (zawierane w myśl uzgodnień z 18 lutego 1984 r.). W zakończeniu rozdziału podaje cenny wykaz bibliografii (s. 189—193).

Rozdział VIII, napisany przez G. Buscaglia (s. 195—225), nosi tytuł *Sprawy małżeńskie* i składa się z dwóch części. W części pierwszej zatytułowanej *Sprawy o nieważność małżeństwa* autor omawia najpierw sprawę zarządu i funkcjonowania trybunałów kościelnych w nawiązaniu do organizacji trybunałów regionalnych w Italii, erygowanych w 1938 r. Następnie czytelnik zapoznaje się kolejno z zagadnieniami: strony i obrońcy węzła małżeńskiego, pełnomocnicy i adwokaci, wniesienie sprawy o nieważność małżeństwa, instrukcja dowodowa, dyskusja i zamknięcie sprawy, środki przeciwko wyrokowi. Drugą część rozdziału, zatytułowaną *Inne procesy małżeńskie*, Buscaglia poświęca kolejno procesom małżeńskim: o separację, o dispensę od małżeństwa niedopełnionego, o stwierdzenie śmierci współmałżonka. Na końcu rozdziału można znaleźć wykaz bibliografii (s. 224—225).

Rozdział IX — *Celebracja liturgiczna małżeństwa* (s. 227—249), którego autorem jest A. Caprioli, posiada następującą strukturę: wprowadzenie, historia liturgii małżeństwa, aktualna reforma liturgii małżeństwa, celebracja małżeństwa — aspekty pastoralne. We wprowadzeniu autor omawia znaczenie reformy obrzędu małżeństwa, którą adresat wniem właściwie odebrać i rozumieć. Historia liturgii małżeństwa została ukazana z uwypukleniem pewnych jej okresów rozwoju: I—II w., IV—XI w. (Kościoły Wschodnie, Kościół Łaciński, inne Kościoły) liturgia i prawo (XII—XIV w., kiedy to małżeństwo zostaje poddane coraz bardziej władzy Kościoła, obecność kapłana przy jego zawieraniu nabiera znaczenia prawnego jako udziału świadka prawowitości umowy małżeńskiej, a formuła kapłana „ego coniungo vos” staje się bardzo ważna), odkrycie liturgii (XX w., kiedy to jeszcze przed Soborem Watykańskim II — zaczyna się ruch liturgiczny i powrót do pierwotnych obrzędów liturgii małżeństwa). Aktualną reformą liturgii małżeńskiej Ca-

prioli przedstawia w następujących podpunktach: polecenie dokonania rewizji obrzędu małżeństwa przez Sobór Watykański II, nowy obrzęd małżeństwa z 19 III 1969 r. Celebracja małżeństwa — aspekty pastoralne, to fragment rozdziału, w którym autor usiłuje wykazać, iż właściwe wprowadzenie do liturgii nowego obrzędu małżeństwa wymaga szczególnej troski duszpasterskiej. Referuje znaczenie poszczególnych elementów obrzędu zawarcia małżeństwa. Na końcu rozdziału umieszcza wykaz bibliografii (s. 248—249).

Rozdział X — *Troska pasterska Kościoła wobec małżeństwa*. Kierunki teologii praktycznej (s. 251—292) — P. Scabini rozpoczyna od wprowadzenia, w którym podkreśla stałą troskę Kościoła o rodzinę oraz rolę teologii duszpasterskiej *vis à vis* rodziny. Następnie ukazuje rolę Kościoła lokalnego wobec małżeństwa, referując m.in. dyspozycje kan. 1063 K.P.K. W kolejnym punkcie autor traktuje o przygotowaniu do małżeństwa. Tak więc podaje charakterystykę teologii duszpasterskiej w odniesieniu do małżeństwa i rodziny, podkreśla potrzebę wychowywania — już od dzieciństwa — do postawy dojrzałej uczuciowości, wskazuje na podmioty wychowujące do takiej postawy (rodzina, wspólnota parafialna, małe grupy), omawia warunki oraz inicjatywy wspólnot kościelnych w realizacji wspomnianego zadania (konieczność stałej odnowy, pouczanie o ekonomii Ducha Świętego, wdrażanie do zachowywania rad ewangelicznych, wspólna modlitwa, przyjaźń, studia), ukazuje sens chrześcijańskiego narzeczeństwa, zwraca uwagę na rolę słowa Bożego. Kolejny punkt rozdziału Scabini poświęca rodzinie i jej funkcjom, zwracając uwagę na zadanie małżonków. Ostatni punkt dotyczy przypadków trudnych w rodzinie (małżeństwa stron o różnej przynależności wyznaniowej, zdrada małżeńska, separacja, rozwód, śmierć, długa choroba, emigracja, alkoholizm, ucieczka z domu).

Pod koniec dzieła redaktor zamieścił dodatek (s. 293—316) w postaci tekstu kanonów nowego prawa małżeńskiego w języku łacińskim i włoskim. Krótkie zakończenie zamyka pracę.

W sumie omówiona praca zasługuje na polecenie nie tylko adresatowi włoskiemu (tytuł dzieła niezupełnie odpowiada jej treści), lecz także szerokiemu kręgowi czytelników w innych środowiskach narodowych.

Ks. Wojciech Góralski

Federico R. Aznar Gil, El nuevo derecho matrimonial canonico, Universidad Pontificia de Salamanca.

Biblioteca de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Salamanca 1983, s. 445.

Wśród komentarzy do nowego prawa małżeńskiego ze wszech miar zasługuje na uwagę studium F. R. Aznar Gil, profesora prawa kanonicznego w Papieskim uniwersytecie w Salamance. Prezentuje je